

УДК 342.7

DOI: 10.10.26565/2075-1834-2020-29-10

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Градова Ю. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Артамонова М. Г.,

студентка 4 курсу юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

АНОТАЦІЯ: у статті надана характеристика булінгу як конституційно-правовому делікту, який посягає на основні права людини. Визначено, що булінг є конфліктом, який виникає серед підлітків в процесі боротьби за авторитет та лідерство. Зважаючи на те, що встановлена адміністративна відповідальність за вчинення булінгу, не дає ефективного результату в протидії даному явищу, запропоновано вивести протидію булінгу на конституційно-правовий рівень. Для цього пропонується внести відповідні зміни до Зasad державної політики України в галузі прав людини та Національної стратегії у сфері прав людини. Наголошено на тому, що правова політика держави має бути спрямована на усунення причин та умов виникнення булінгу, тому слід не тільки боротись з домашнім насильством, але й проводити виховання зростаючого покоління у дусі поваги до прав людини. В дослідженні запропоновано доповнити статтю 173⁴ КУпАП «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» кваліфікуючу ознакою стосовно особи з інвалідністю, оскільки в 50% діти стають жертвами булінгу через зовнішність, в тому числі через фізичні вади. Зазначено, що в Україні протидією булінгу займаються як органи публічної влади, так і громадські організації. Особлива роль відводиться Міністерству юстиції України, яке проводить профілактичну роботу, яка включає проведення лекцій, тренінгів, розробку агітаційних матеріалів, відеороликів, організацію проведення Всеукраїнського тижня протидії булінгу. Запропоновано ввести практику «протоколювання» випадків булінгу в школі для опису ситуації, що трапилася; необхідно приділяти увагу освітянським програмам для вчителів стосовно загального вивчення питання булінгу; проводити інформаційні бесіди з батьками щодо булінгу; проводити в школах лекції/тренінги із залученням шкільного психолога щодо протидії булінгу. Організація дозвілля підлітків є також достатньо ефективним способом профілактики булінгу, створення безоплатних спортивних секцій сприяє спрямуванню енергії підлітків у мирне русло. Правова політика держави має бути спрямована не на покарання агресора, а на профілактику булінгу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: булінг, насильство, протидія булінгу, антибулінгова компанія, права дитини.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ БУЛЛИНГА В УКРАИНЕ

Градова Ю. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного
и муниципального права
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы 4,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Артамонова М. Г.,

студентка 4 курса юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы 4,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

АННОТАЦИЯ: в статье дана характеристика буллингу как конституционно-правовому деликту, который посягает на основные права человека. Определено, что буллинг является конфликтом, который возникает среди подростков в процессе борьбы за авторитет и лидерство. Несмотря на то, что установлена административная ответственность за совершение буллинга, это не дает эффективного результата в противодействии данному явлению, поэтому необходимо вывести противодействие буллингу на конституционно-правовой уровень. Для этого предлагается внести соответствующие изменения в Основы государственной политики Украины в области прав человека и Национальную стратегию в области прав человека. Отмечено, что правовая политика государства должна быть направлена на устранение причин и условий возникновения буллинга, а не только на наказание агрессора.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: буллинг, насилие, противодействие буллингу, антибуллинговая компания, права ребенка.

THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASES OF COUNTERACTING BULLYING IN UKRAINE

Yuliia Hradova,

PhD, Associate Professor, Associate Professor,
Department of Constitutional
and Municipal Law,
Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: gradova_julka@ukr.net
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2794-6272>

Mariia Artamonova,

student of Karazina Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: mariiaa.art@gmail.com

ANNOTATION: the article describes bullying as a constitutionally legal tort that violates fundamental human rights. It has been identified that bullying is a conflict that occurs among adolescents in the process of fighting for authority and leadership. Given that the established administrative responsibility for the commissioning of bullying does not give an effective result in counteracting this phenomenon, it is proposed to bring the counteraction of bullying to the constitutional and legal level. To this end, it is proposed to amend the National Human Rights Policy Framework and the National Strategy on Human Rights accordingly. It is emphasized that the legal policy of the state should be aimed at eliminating the causes and conditions of the emergence of bullying, so that not only domestic violence should be combated, but also the growing generation should be educated in the spirit of respect for human rights. The study proposes to supplement Article 173⁻⁴ of the Code of Administrative Offenses of the "Bullying (harassment) of a participant in the educational process" as a qualifying characteristic of a person with disability, since in 50% children become victims of bullying because of their appearance, including through physical disabilities. It is noted that in Ukraine both public authorities and public organizations are engaged in counteraction to bullying. A special role is assigned to the Ministry of Justice of Ukraine, which conducts preventive work, which includes lectures, trainings, development of campaign materials, videos, organization of the All-Ukrainian Week of Countering Bullying. It is proposed to introduce the practice of "logging" cases of bullying at school to describe the situation; attention should be paid to educational programs for teachers regarding the overall study of the issue of bullying; conduct informative discussions with parents about bullying; deliver lectures / trainings with the involvement of a school psychologist to counter bullying. Organizing leisure activities for teenagers is also a sufficiently effective way of

preventing bullying, creating free sports sections contributes to channeling adolescents' energy into a peaceful channel. The state's legal policy should be directed not at punishing the aggressor, but at preventing bullying.

KEY WORDS: bullying, violence, counteraction to bullying, anti-bullying company, children's rights.

Постановка проблеми. Згідно Постанови Верховної Ради України «Про засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 року одним з основних напрямів державної політики в галузі прав людини є створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів [7]. Іншим не менш важливим документом, що спрямований на вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері є Національна стратегія у сфері прав людини. Одним з її напрямів є забезпечення прав дитини, метою якого є створення сприятливого середовища для виховання, навчання, розвитку дитини та ефективної системи забезпечення реалізації її прав [8]. Україна, ратифікувавши Конвенцію про права дитини 1989 р., визначила, що держава має вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства [3].

Відповідно до статті 54 Конституції України повна загальна середня освіта є обов'язковою [4]. Така норма Основного Закону, беззаперечно, є прогресивною, однак навчання в освітніх закладах може супроводжуватися негативним впливом на дитину, зокрема у вигляді булінгу. Тому 18 грудня 2018 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», спрямований на захист дитини від такого виду насильства.

За останніми даними UNICEF в Україні відсоток жертв булінгу сягнув 37,9 [9, с.42]. Цифри беззаперечно вражають. Вони сигналізують про те, що навіть ті антибулінгові заходи, які проводяться органами публічної влади та громадськими організаціями не є достатньо ефективними. Запровадження в Україні адміністративної відповідальності за вчинення булінгу та статистика судових рішень підтверджують малоефективність заходів у запобіганні цькуванню в освітніх закладах. Це дає підстави стверджувати про те, що необхідно вивести боротьбу з булінгом на конституційно-правовий (політико-правовий) рівень.

Аналіз публікацій і досліджень. Тема булінгу є малодослідженою серед юристів-науковців, більше напрацьовань з даної проблематики у педагогів та психологів. Внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Закону України «Про освіту» зробило проблему булінгу актуальною і серед правознавців. При цьому дослідження проводяться серед фахівців різних спеціалізацій: кримінального, адміністративного, конституційного права. Проблематику булінгу та його різновидів досліджували такі вчені як: А. Джуська, В. Джуський, О. Іваній, І. Лубенець, К. Плутницька, Н. Прібиткова, О. Шуміло, К. Янішевська тощо. Більшого дослідження тема булінгу набула серед зарубіжних вчених: особливої уваги заслуговують роботи Д. Олвеуса (*D. Olweus*), який одним з перших почав працювати в цій сфері, а його рекомендації та антибулінгова програма успішно використовуються в усьому світі. Крім того, слід відзначити праці інших зарубіжних вчених, зокрема: К. Брейвіка (*K. Breivik*), Д. Дьюї (*J. Dewey*), С. Лімбера (*S. Limber*), Д. Патчіна (*J. Patchin*), Г. Роберже (*G. Roberge*), П. Сміта (*P. Smith*), С. Суоер (*S. Swearer*) та ін.

Мета даної роботи полягає у комплексному дослідженні булінгу як загрози конституційним правам і свободам дитини та формуванні пропозицій з удосконалення конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Першими комплексними дослідженнями прояву систематичної довготривалої агресії серед учнів займалися норвезькі вчені у 1970-х роках. Вони дали назву цьому явищу – булінг, що походить від англійського «to bully» – залякувати, цькувати [2, с. 46]. Вітчизняним законодавством поняття булінгу врегульовано не так давно. Булінг визначається як «діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [6].

За своєю суттю він спрямований на порушення комплексу конституційних прав людини: права на життя (ст. 27), права на повагу людської гідності (ст. 28), права на особисте та сімейне життя (ст. 32), права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), права власності (ст. 41), права на освіту (ст. 53) тощо. Це дає підстави стверджувати, що булінг виступає конституційно-правовим деліктом, оскільки посягає на найвищу соціальну цінність в державі – людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Конституційно-правовий делікт представляє собою суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дію або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачена конституційно-правова відповідальність [1, с. 35].

Як і будь-який конституційно-правовий делікт булінг має такі складові правопорушення як: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. В якості об'єкта виступають конституційні права людини, суб'єкта – учасники освітнього процесу (школяр, вчитель, адміністрація школи), об'єктивною стороною є діяння та його наслідки у вигляді шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, суб'єктивною стороною є, передусім, вина. Лише за наявності всіх складових можна стверджувати, що вчинене насильство є конституційно-правовим деліктом.

Булінг – це конфлікт, він має місце в суспільстві під час боротьби підлітків за владу, авторитет, увагу, вплив в певній соціальній групі. Мета булера – задоволення своїх потреб шляхом фізичного чи психологічного насильства. Булери мають труднощі в контролі над імпульсами та гнівом, легко вступають у конфлікти зі своїми однолітками та з дорослими. У агресорів простежується дефіцит соціальних навичок та ірраціональність переконань, що вони не будуть зазнавати жодних наслідків за свою поведінку. Це в свою чергу призводить до закріплення переконання, що насильство є єдиним засобом для досягнення своїх цілей та задоволення своїх потреб [11, с. 101]. Булери мають потенційно вищу здатність стати правопорушниками, оскільки мають сформовану установку «несприйняття» законів співіснування в суспільстві. У більшості випадків початок агресії у булерів відбувається у 6-11-річному віці, тобто бере свій початок з молодшої школи. Вербальна агресія є найбільш поширеним типом знущань (82,2%), а клас є найбільш поширеним місцем для здійснення агресії (60,2%) [10].

Правова політика держави має бути спрямована на усунення причин та умов виникнення булінгу, а це, в першу чергу, залежить від оточення, в якому знаходяться діти. Тому слід не тільки боротись з домашнім насильством (оскільки булери переймають поведінку батьків), але й проводити виховання зростаючого покоління у дусі поваги до прав людини. І в цьому процесі головна роль має відводитись освітнім закладам.

Організація протидії булінгу в Україні була розпочата прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р. Булінг було визнано адміністративним правопорушенням, за яке передбачається накладання стягнення у вигляді штрафу або громадських робіт. Проте правова політика держави у протидії булінгу має бути спрямована не тільки на прийняття законодавчого акту, який би встановлював відповідальність за цькування, та зобов'язував адміністрацію школи проводити відповідні розслідування. Держава має розробити певну стратегію боротьби з булінгом, а отже необхідне запровадження антибулінгових програм, які успішно діють в багатьох країнах. Тому наразі потрібно, по-перше, включити протидію булінгу як один з напрямів державної політики в галузі прав людини. По-друге, розробити універсальний план профілактичних заходів для освітніх закладів, на підставі якого школи та інші заклади освіти складатимуть свої плани та звітуватимуть кожні півроку щодо його виконання.

Для виведення протидії булінгу на конституційно-правовий рівень необхідно внести доповнення до: Зasad державної політики України в галузі прав людини, включивши напрямок захисту прав дитини, створення сприятливого середовища у освітніх закладах та протидію булінгу, та Національної стратегії у сфері прав людини, включивши до очікуваних результатів стратегічного напрямку «Забезпечення прав дитини» положення: «забезпечено запобігання випадків булінгу у закладах освіти». Дані політико-правові документи є стратегічно важливими у сфері захисту прав людини, тому в них має бути зафіксовано напрямок державної політики у протидії булінгу.

Питанням протидії булінгу в Україні приділяється значна увага, цим займаються різні органи публічної влади, в першу чергу, Міністерство освіти України та Міністерство юстиції України. Останнє в рамках проекту «Я маю право» проводить профілактичну роботу з протидії булінгу, яка включає різного роду лекції, тренінги, розробку агітаційних матеріалів, відеороликів, організацію проведення Всеукраїнського тижня протидії булінгу тощо. Громадські об'єднання також долучені до протидії булінгу. Роль громадських об'єднань в організації протидії булінгу є досить значимою. В Україні діє організація UNICEF, на офіційному веб-порталі якої можна знайти інформацію стосовно того, що таке булінг; куди треба звертатися, якщо ти став його жертвою; як захистити себе в різних ситуаціях; інформація для батьків як запобігти тому, аби ваша дитина не стала жертвою булінгу тощо.

Булінг – це те, про що треба говорити. Тому одним з напрямків державної політики в протидії булінгу має стати саме висвітлення даної проблеми: в засобах масової інформації, під час нарад, форумів, конференцій; проведення освітніх програм для вчителів; проведення лекцій та тренінгів для учнів; надання необхідної інформації та консультацій від спеціалістів для батьків. Правова політика держави має бути переміщена із площини покарання агресора в площину протидії булінгу як суспільному конфлікту серед підлітків. Ця робота може бути проведена лише завдяки досконалому дослідженню причин та умов виникнення булінгу.

Як одну з причин виникнення булінгу можна зазначити невміння підлітками скеровувати свою енергію в мирне русло та її виплеск в агресію. Не знаходячи шляхів витоків енергії на користь суспільству, вони просто «змушені» спрямовувати її проти інших. Найлегшою формою витоку енергії є вчинення цькування своїх однокласників. Здавалось би, сьогодні є велика кількість гуртків/секцій, де

можна реалізовувати цю енергію та її розвивати творчі/спортивні здібності дитини. Проблема полягає у тому, що переважна більшість із них є платними і далеко не кожна сім'я має фінансові можливості надати змогу своїй дитині відвідувати їх. Навіть не всі гуртки, які позиціонують себе як безоплатні є такими насправді. Тобто навчання в них безкоштовне, та існують численні членські внески, (які можуть бути начебто благодійними), та які, фактично, нав'язують батькам. По-перше, слід посилити контроль з боку органів місцевого самоврядування щодо цього питання. Тобто контролювати збирання «обов'язкових» внесків з учнів закладу позашкільної освіти, що фінансується за рахунок місцевого бюджету. По-друге, проводити інформування батьків щодо законності та необхідності їх сплати.

Досліджуючи судові рішення в справах булінгу, ми звернули увагу на те, що досить часто жертвами булінгу стають діти, батьки яких мають конфлікт з іншими батьками або педагогом. Так, в справі № 641/1780/19 було встановлено, що мати потерпілої особи «відмовилась здавати грошові кошти на потреби за вимогою вчителя та батьківського комітету, у зв'язку з чим її дитину почали цькувати та нехтувати спілкуванням із нею» [5]. За такої ситуації керівництво школи відреагувало пропозицією перевести дитину до іншого навчального закладу. Тому потрібно проводити бесіди не тільки з дітьми, але й з батьками та педагогічним складом.

Правильна організація дозвілля дітей є одним з ефективних профілактичних заходів в протидії булінгу. Тому державна політика має сприяти розвитку та здійснювати фінансування закладів позашкільної освіти, спортивних секцій. З цього боку, необхідно посилити інформування населення (залучати рекламу через соціальні мережі та веб-портали) стосовно функціонування таких закладів, де школярі можуть цікаво та корисно проводити вільний час. Позашкільна зайнятість дітей дозволить оптимізувати їх вільний час, розвивати їх творчі, спортивні та наукові здібності, розширювати їх кругозір та не залишати час та бажання займатися тим, що може завдати шкоди іншим.

Основною причиною булінгу є відмінність, несхожість жертви з іншими: нетиповість зовнішності, поведінки, одягу, стилю, соціального стану тощо. Тобто, фактично, цькуванням діти реагують на особливості жертви; на те, що відрізняє її від інших. Виходячи із цих міркувань, можна зробити припущення, що шляхом виховання толерантного відношення один до одного можна щонайменше мінімізувати випадки булінгу, просто навчившись з повагою ставитися до індивідуальності та неповторності кожної людини. Саме така методика ефективно діє у Швеції, де дітей виховують у душі поваги до інших. Тому антибулінгові програми там застосовуються як додаткові заходи. Слід зазначити, що показник по кількості жертв булінгу в Швеції є одним з найнижчих в Європі і складає 4% (в порівнянні з Україною, де ця цифра сягає 38%). Вміння нормально ставитися до особливостей кожної людини, адекватних способів її самовираження є надзвичайно важливим. Та разом із тим, одним із джерел нав'язування таких «стандартів однаковості» є сама школа (наприклад, шкільна форма). Незважаючи на скасування Президентом України обов'язкового носіння шкільної форми, в деяких школах це правило діє і досі, а діти, які чинять опір, піддаються булінгу з боку адміністрації школи. Нажаль, даний факт був нами зафіксований під час проведення лекції-тренінгу для 6 класу, учениця якого в ході приватної бесіди розповіла про постійне цькування її з боку вчителів. Після звернення до адміністрації школи завучем було рекомендовано провести для учениці бесіду з психологом, а от директор запропонував дівчині перевестись до іншої школи. Можна відзначити не зовсім адекватну реакцію на ситуацію, що ще раз підтверджує необхідність проведення навчання не тільки для учнів, але й для педагогів та адміністрації школи.

З одного боку, можна сказати, що це дисципліна, а з іншого – ніщо інше як нехтування індивідуальністю кожної окремої дитини. Фактично від самої школи дитині прививають необхідність підкорюватися існуючій системі, і не виражати жодних заперечень, деякою мірою руйнуючи її особистість. Мінімальні правила мають існувати, але не ті, що доходять до абсурду. Діти виховуються, і у школі в тому числі, уже з відчуттям постійної вини, страху. Невідповідність прийнятим стандартам є проблемою менталітету цілої нації. Має виховуватися від самого народження культура поваги до всіх, прийняття людини, якою б вона не була у фізичному чи у духовному плані.

Досить часто дитина стає жертвою булінгу через свою зовнішність або наявність фізичних вад. Саме тому, на нашу думку, доцільно було б доповнити статтю 173⁴ КУпАП, яка встановлює юридичну відповідальність за вчинення булінгу, такою кваліфікуючою ознакою як: булінг стосовно особи з інвалідністю. Необхідно зауважити, що при кваліфікації правопорушення за даною ознакою важливим є аспект того, що булер має усвідомлювати, що він здійснює цькування стосовно особи з інвалідністю. Тобто доречно сформулювати її як «булінг стосовно особи з інвалідністю, якщо булер знав про інвалідність потерпілого, або потерпілий мав явні ознаки, наявної інвалідності».

Методи протидії булінгу є досить індивідуальними в кожному окремому випадку. Питання причин здійснення цькування булером та шляхів подолання наслідків булінгу жертвою має вирішуватися саме виходячи із особливостей саме цього епізоду. Проте, способи виявлення таких випадків можуть бути універсальними. Булер, як правило, боїться розголосу, а жертви часто мовчать. Тому можна ввести практику «протоколювання» випадків булінгу. Мається на увазі те, що в довільній формі складається

документ (навіть без зазначення реквізитів, імені заявника), в якому: описується ситуація, що трапилася; зазначаються імена булера та жертви, чи були спостерігачі та їх імена, чи наявні певні докази (пошкоджені речі/синці тощо); зазначається чи можна було уникнути цього випадку, чи були провокації/передумови даної ситуації; описуються відчуття того, хто подає «протокол» в момент цькування та після нього; чи були поруч особи, які могли завадити/втрутитися в конфлікт/попередити його; чи зробили вони все необхідне на думку того, хто подає «протокол» для такого попередження тощо.

Такий «протокол» може бути складений не тільки самою жертвою булінгу, а й спостерігачами. Його особливість полягає у тому, що він викладається «простою мовою» звичайної дитини, із зазначенням всіх почуттів та вражень, які вона, можливо, боїться сказати в очі дорослим, але може викласти на папері. «Протокол» має подаватися до адміністрації школи. Для забезпечення анонімності скаржника подача може відбуватися не безпосередньо, а через відповідні «скриньки довіри» або через електронні платформи (наприклад, надіслання електронного листа). З боку адміністрації освітнього закладу обов'язково має відбуватися реєстрація таких «протоколів», створюватися відповідна комісія для розгляду реальної наявності ситуацій, описаних в них, та надаватися обґрунтовані пояснення щодо заходів, вжитих для врегулювання таких ситуацій/ притягнення винних до відповідальності.

Реагування у разі виникнення реальної ситуації булінгу більш доцільно проводити у два етапи. На першому – жертва (наприклад, з батьками) має звертатися до адміністрації школи для проведення «внутрішнього» розслідування. Воно передбачає залучення всіх сторін (разом із спостерігачами) та створення спеціальної комісії (це передбачено законом), яка надає за підсумками відповідні висновки. А вже на другому етапі слід звертатися до поліції із відповідними документами, наданими комісією. Така практика вважається більш ефективною, оскільки часто при нівелюванні першого етапу – розслідування в органах поліції не знаходить свого логічного завершення у формі притягнення винних до відповідальності через відсутність достатньої кількості доказової бази.

Ще одним варіантом дій при профілактиці булінгу для українських закладів освіти може бути впровадження моделі американського педагогу Джона Дьюї (John Dewey) «Команда зв'язків» (*Linkcrew*). Фактично, вона передбачає впровадження на рівні окремого закладу освіти «шефів», ким можуть бути діти старших класів, які відрізняються своїм авторитетом, повагою серед інших учнів, мають високі моральні якості. Їх навчають напередодні виконання своїх обов'язків, вони проходять підготовку на предмет спілкування із молодшими учнями. «Шефи» здійснюють кураторство над учнями молодших класів. На одного «шефа» розподіляється 5-7 учнів молодших класів (в середньому). Вони всі зустрічаються на перервах, на спільних шкільних заходах, спілкуються, обмінюються думками. Якщо один із «підопічних» «шефа» є булером, той може своїм авторитетом змусити припинити насильницькі дії. Якщо один із «підопічних» є жертвою, так званий «шеф» може допомогти здобути цій проблемі розголосу або порадити куди звернутися за допомогою. Важливим в цьому аспекті є те, що місця «шефів» мають бути престижними і бажаними, їх поради мають сприйматися як авторитетні завдяки чому й досягається бажаний результат.

Висновки. За результатами проведеного дослідження конституційно-правових засад протидії булінгу в Україні можемо зробити висновок про необхідність виведення боротьби з булінгом на конституційно-правовий (політико-правовий) рівень. З цією метою пропонується:

- внести доповнення до Зasad державної політики України в галузі прав людини, включивши до нього напрямок захисту прав дитини, створення сприятливого середовища у освітніх закладах та протидію булінгу;
- доповнити очікувані результати стратегічного напряму «Забезпечення прав дитини» Національної стратегії у сфері прав людини положенням: «забезпечено запобігання випадків булінгу у закладах освіти»;
- доповнити статтю 173⁴ КУпАП такою кваліфікуючою ознакою як булінг стосовно особи з інвалідністю у такій редакції: «булінг стосовно особи з інвалідністю, якщо булер знав про інвалідність потерпілого, або потерпілий мав явні ознаки, наявної інвалідності»;
- створити інформаційні стенди в школах із номерами телефону гарячої лінії при булінгу; створити плакати з QR-кодом на електронну платформу, де також можна буде знайти номери телефонів гарячої лінії, а також всю необхідну інформацію щодо булінгу;
- ввести практику «протоколювання» випадків булінгу в школі, передбачивши можливість складання «протоколу подій» з описом ситуації, що трапилася; передбачити можливість подання «протоколу» через відповідні «скриньки довіри» або через електронні платформи (наприклад, надіслання електронного листа);
- приділити увагу освітянським програмам для вчителів стосовно загального вивчення питання булінгу, його можливого припинення в конкретній ситуації, вжиття необхідних дій для притягнення винних до відповідальності та превентивні заходи;
- реагувати на ситуацію булінгу у два етапи (I – всередині школи створити спеціальну комісію, II –

передача всіх матеріалів та висновків комісії у поліцію), оскільки часто при нівелюванні першого етапу справа закривається через відсутність доказової бази;

- проводити інформаційні бесіди з батьками щодо булінгу та його відмінності від конфлікту, з метою вміння правильно реагувати на ситуацію та за потреби, вміння допомогти своїй дитині. В цьому аспекті, вважаємо доцільним проводити активну роботу з батьками шкільного психолога, інформувати їх також за допомогою роздаткового матеріалу;

- перейняти зарубіжну практику зі створення так званих «шефів», які здійснюють кураторство над учнями молодших класів;

- посилити контроль з боку органів місцевого самоврядування щодо збору «обов'язкових» внесків з учнів закладу позашкільної освіти, що фінансується за рахунок місцевого бюджету. Посилити інформування населення стосовно функціонування безоплатних закладів позашкільної освіти, спортивних секцій тощо;

- проводити в школах лекції/тренінги із залученням шкільного психолога щодо протидії булінгу, забезпечити можливість проведення як приватних так і групових зустрічей учнів з психологом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 238 с.
2. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 46-50.
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 10.11.2019).
4. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. URL: (дата звернення 11.11.2019)
5. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова від 13 серпня 2019 року по справі № 641/1780/19 (справа про булінг (цькування) учасника освітнього процесу). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83504076> (дата звернення 09.01.2020).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 20.12.2019).
7. Про засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України № 757-XIV від 17.06.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14> (дата звернення 12.01.2020).
8. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від № 501/2015 25.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (дата звернення 15.11.2019).
9. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. Київ: Поліграф. центр «Фоліант», 2019. 127 с.
10. Barbosa de Andrade M. H., Cesarino G. M., Granville-Garcia A.F., Menezes V. A. Bullying among adolescents and school measures to tackle it. *Cad. Saúde Colet.* 2019. Rio de Janeiro Ahead of Print. URL: https://www.researchgate.net/publication/336241039_Bullying_among_adolescents_and_school_measures_to_tackle_it (дата звернення 01.12.2019).
11. Matos M., Negreiros J., Simões C., Gaspar T. Violência, Bullying e Delinquência – Gestão de Problemas de saúdeemmeio escolar. *Lisboa: Coisas de LerEdições*, 2009. P. 98-124.

REFERENCES

1. Batanova N.M. Constitutional torts in Ukraine: problems of theory and practice: diss. ... cand. lawyer. Sciences: 12.00.02; NAS of Ukraine; Institute of State and Law. V.M. Koretsky. Kyiv, 2007. 238 p.
2. Gubko A.A. School bullying as a socio-psychological phenomenon. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Ser.: Psychological Sciences*. 2013. No 114. P. 46-50.
3. Convention on the Rights of the Child 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (accessed 10.11.2019).
4. The Constitution of Ukraine No. 254k / 96-VR 28th June 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. (accessed 11.11.2019)
5. Resolution of the Kominternivsky District Court of Kharkiv 13th August 2019 Case No. 641/1780/19 (Case of Bullying (Baiting) of a Participant in the Educational Process). Unified state register of court decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83504076> (accessed 09.01.2020).
6. On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Countering Bullying: Law of Ukraine No. 2657-VIII 18th December 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (accessed 20.12.2019).
7. On the principles of the state policy of Ukraine in the field of human rights: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 757-XIV 17.06.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14> (accessed 12.01.2020).
8. On Approval of the National Human Rights Strategy: Presidential Decree No. 501/2015 25.08.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015> (accessed 11.15.2019).
9. Social Conditionality and Health Indicators of Adolescents and Youth: According to a Sociological Survey of the International Project "Health and Behavioral Orientation of Student Youth": Monogr. Kiev: Polygraph. Center Foliant, 2019. 127 p.
10. Barbosa de Andrade M. H., Cesarino G. M., Granville-Garcia A.F., Menezes V. A. Bullying among adolescents and school measures to tackle it. *Cad. Saúde Colet.* 2019. Rio de Janeiro Ahead of Print. URL: https://www.researchgate.net/publication/336241039_Bullying_among_adolescents_and_school_measures_to_tackle_it (accessed 01.12.2019).
11. Matos M., Negreiros J., Simões C., Gaspar T. Violência, Bullying e Delinquência – Gestão de Problemas de saúdeemmeio escolar. *Lisboa: Coisas de LerEdições*, 2009. P. 98-124.